

УДК 165:330.1"20"

JEL Classification: A10, A12, B41, E13

DOI: [http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021\(136\)03](http://doi.org/10.31617/visnik.knute.2021(136)03)

ЛАГУТІН Василь,

д. е. н., професор, зав. кафедри економічної теорії та конкурентної політики
Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

E-mail: v.lagutin@knute.edu.ua,

ORCID: 0000-0001-6626-4381

ЕПІСТЕМОЛОГІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ XXI СТОЛІТТЯ

Узагальнено розуміння природи і змісту епістемології економічної науки. Економічна епістемологія розглядається як особливий тип рефлексії, метою якої є забезпечення істинності результатів наукових досліджень. Доведено, що первинним вихідним логіко-епістемологічним пунктом економічної науки є категорія вартості. Значну увагу приділено можливим перспективам еволюції ортодоксального неокласичного мейнстріму у XXI ст.

Ключові слова: економічна епістемологія, методологія, економічна культура, парадигма, економічні категорії, вартість, неокласика, мейнстрім.

Постановка проблеми. На початку XXI ст. перед економічною наукою гостро постало завдання освоєння новітніх епістемологічних і методологічних норм, теоретичних стандартів, способів концептуалізації і методів дослідження. Саме системна зміна епістемології та методології дає змогу пов'язати теоретичні перспективи економічної науки з логікою наукових досліджень. Йдеться про органічний зв'язок рівнів філософської онтології, теоретичної методології та епістемологічних наративів, що реалізуються в парадигмальних зрушеннях сучасної економічної науки.

Нагальною проблемою у цих умовах стає формування сучасних епістемологічних і методологічних засад економічної науки, забезпечення реальних знань про свій предмет, що є достовірними, тобто обґрунтованими у розгорненій логічній теоретичній формі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Філософським питанням економічної науки присвячено праці таких науковців, як: В. Геєць [1], М. Зверяков [2], Н. Ольсен [3], Д. Рейсс [4], В. Тарасевич [5], Ю. Уманціва [6], Д. Хаусман [7] та ін. Серед економістів, що досліджують епістемологічні проблеми розвитку економічної науки у різних її аспектах, слід виділити Г. Понтъє [8], Л. Солера [9], Р. Февра [10],

А. Філіпенка [11]. Ці наукові дослідження найбільш системно охоплюють та проблематизують епістемологічні та методологічні питання економічної науки, спонукаючи до нових дискусій щодо переосмислення логіко-епістемологічних поглядів на розвиток економічної науки у XXI ст.

Метою статті є дослідження епістемології як одного із визначальних сучасних підходів до аналізу розвитку економічної науки у XXI ст., що дає змогу забезпечити нові методологічні можливості для "входження" у проблематику предмета економічної науки.

Матеріали та методи. У рамках дослідження застосовано загальні та спеціальні методи теоретичного аналізу: системний, наукового абстрагування, якісного структурного узагальнення, міждисциплінарний, логічний та історичний підходи, а також синергетичний інструментарій економічної методології.

Результати дослідження. *Епістемологія економічної науки* – це вчення про процес об'єктивного пізнання соціально-економічної реальності активним самовизначальним ученим-економістом. Методологія дослідження при цьому розуміється як система правил вироблення знань та їх обґрунтування. Методологія, що систематизує методи, способи і прийоми пізнання об'єктивної дійсності, забезпечення достовірності здобутих знань про об'єкт дослідження, їх відповідність предмету дослідження, є засобом доведення істинності та легітимізації результатів і висновків проведеного дослідження.

Економічна епістемологія – це дослідження процесу формування і поширення економічних знань. Підсумком логіко-методологічного аналізу наукового знання традиційно виступає теорія. Найрозвиненішою і найскладнішою формою наукового економічного пізнання, яке дає цілісне відображення закономірних і сутнісних зв'язків в економіці, є економічна теорія.

Епістемологія вважається базовою методологією наукового пізнання. Дослідник-епістемолог має справу з особливою онтологічною реальністю – сферою об'єктивації змісту наукової свідомості, сферою категорій, що вимагають спеціальних методологічних прийомів. Трансцендентальна епістемологія дослідження категорій бере свій початок з ідей І. Канта.

Епістемологічний процес пізнання сутності в цьому випадку є невід'ємним від результату – об'єктивного істинного знання. Досягнення істини в усій її конкретності та повноті змісту – найважливіше завдання наукового пізнання. Проблема епістемології ускладнюється через те, що результати дослідження повинні бути достовірними й адекватними поставленій меті (завданням). Нехтування економічною епістемологією зменшує рівень наукової цінності дослідження, призводить до поверхневого описання соціально-економічних процесів та явищ.

Економічна епістемологія містить фундаментальні принципи (своєрідні канони наукового мислення), яких повинні дотримуватися в своїх дослідженнях учені-економісти [12]. У цьому плані епістемологія економічної науки передбачає врахування таких канонів, як: методологічна зосередженість, відповідний категоріальний апарат, належна система принципів та ідей, найбільш загальні світоглядні підходи і ціннісні установки, особливості конкретно-історичних умов дослідження та ін. Головне функціональне призначення економічної епістемології – забезпечення сприятливих методологічних умов для активності дослідників у розвитку науки.

Епістемологія – це певний інтелектуальний (навіть, світоглядний) конструкт, через ідеї якого формуються методологічні побудови пізнання економічної дійсності. Позитивістська (точніше її сучасна форма – неопозитивізм) епістемологія виходить з того, що економіку можна пізнати, використовуючи раціональні методи, і таке пізнання здійснює суб'єкт за допомогою певних методологічних процедур, який здатний зберегти нейтралітет і об'єктивність відносно досліджуваного об'єкта. Такий підхід дає змогу неопозитивізму претендувати (і здебільшого небезпідставно) на роль певної універсальної епістемології. Проте існує й інша точка зору, за якою заперечуються можливості суб'єкта бути об'єктивним у процесі пізнання. Бажає цього дослідник чи ні, але його світогляд багато в чому диктує його ставлення до об'єкта дослідження. Якщо реальність сприймається у термінах певного світогляду (цінностей), то такою буде й епістемологія дослідження.

Характерним для початку ХХІ ст. є епістемологічний розрив між позитивістським та конструктивістським розумінням "економічної реальності". Позитивістський підхід інтерпретує економіку як об'єктивну дійсність, що чітко структурована, а отже, може відобразитися і репрезентуватися. Конструктивістський підхід інтерпретує економіку як множинну реальність, що характеризується інтерсуб'єктністю і залежністю від акторів, їх інтенцій та інтерпретацій.

Епістемологія економічної науки особливо необхідною стає в умовах невизначеності в розвитку економіки. Як зазначав у своїй книзі "Чорний лебідь" Насим Ніколас Талеб, значення має те, чого ми не знаємо, адже саме непередбачуване змінює наше життя [13].

Наявність різноманітних непередбачуваних обставин фактично обмежує застосування чисто детерміністських методологічних тверджень в економічних дослідженнях, вимагає нових епістемологічних і методологічних підходів. В основу легітимності нових епістемологічних підходів покладено впевненість дослідників у науковості, авторитеті та евристичній цінності відповідних методологічних ідей.

Соціально-економічні зміни не завжди підпорядковуються детерміністським законам динаміки. З точки зору сучасної епістемології, все більше стає зрозумілим, що принципи причинності не є абсолютними,

а індукції – повними. Відсутність повного цілковитого детермінізму – важлива риса емерджентних економічних систем. Глибинні соціально-економічні процеси виявляються в системі імпліцитного (неявного) порядку. При цьому причинність в економіці дедалі більше розуміється як система складної (багатовекторної) взаємодії різноякісних за своєю природою сил, де мають місце як прямі, так і зворотні зв'язки.

Нові знання в економічній науці розвиваються від простих конструкцій, адекватних нерозвиненим теоретичним формам, до побудови складних логічних систем. Аналогічно можна розглядати й епістемологічну роль наукової проблеми. Вже саме формулювання проблеми є складовою наукового дослідження, адже проблема стає формою наукового знання, змістом якої є те, що ще не пізнано наукою, але що потрібно пізнати. Без чіткого і зрозумілого формулювання наукової проблеми, неможливе її успішне вираження. При цьому можна вважати, що наука рухається від більш простих до більш складних проблем.

Актуальною є епістемологічне значення істинності результатів наукових досліджень. Істина в науці виявляється в процесі дискурсу, на основі її перевірки емпіричними (фактичними) даними. Важливою є роль так званого принципу фальсифікаціонізму, за К. Поппером. Якщо теорія фальсифікується/не фальсифікується фактичними даними, то вона може вважатися науковою і визнаною (що доводиться на основі дискурсу) дослідним співтовариством [14]. Інша справа, що фактичних даних (інформації) завжди не вистачає. Відомою є теза Дюгейма-Куайна про недодетермінованість теорії фактами¹. Фактів завжди недостатньо, і тому вони є цінними в процесі дослідження як стимул для наукової рефлексії.

На відміну від науково обґрунтованих (істинних) результатів дослідження, наукова гіпотеза є припущенням, значення якого невизначене і потребує доведення. Гіпотетичне знання має ймовірнісний, а не достовірний характер. Згідно з неопозитивістським принципом верифікації істинним вважається таке положення, яке може бути перевірене досвідом або підтверджено фактами, зведено до логіко-математичного вислову.

Проблема істинності та адекватності не лише в стані самої науки, а в масштабній трансформації методології дослідження. Економічна наука успішно розвивається, коли її концепт є евристичним, відкритим для критики, тобто таким, що допускає його заміну іншим концептом, більш методологічно розробленим і сучасним. Будь-яка теорія не створюється назавжди, вона може бути піддана спростуванню, щоб бути поглибленою в більш розробленому вигляді.

Економічна наука у ХХІ ст. принципово змінюється на основі розширення обсягу емпіричного матеріалу, нових, більш ефективних методологічних можливостей його обробки. Який же характер і динаміка

¹У процесі наукового дискурсу теза Дюгейма-Куайна набула різних значень. У цьому випадку використовується одне з них.

розвитку нового в методології економічної науки? Вже нині розпочався процес формування якісно нової економічної методології, яка матиме істотно відмінні сутнісні характеристики, порівняно із звичною методологією економічної науки XIX–XX ст. Динаміку цього процесу сьогодні неможливо зобразити однозначно, вона з високою часткою ймовірності буде характеризуватися нелінійністю. Зрештою, будь-яке економічне дослідження вже сьогодні повинно ґрунтуватися на певних епістемологічних і методологічних підходах, серед яких найважливішими є: здійснення об'єктивного аналізу об'єктивної реальності; зв'язок фундаментальності дослідження із прикладним аналізом; розгляд глибинних соціально-економічних процесів на основі виділення синергетичних зв'язків; глибоке розуміння сутності, змісту та форми економічних процесів та явищ; виділення вартості як основоположної категорії дослідження; "вихід" у прикладній сфері на управлінські проблеми формування і реалізації стратегії і тактики діяльності економічних суб'єктів; можливість застосування отриманих наукових висновків та результатів у наступних дослідженнях.

Епістемологія економічної науки пов'язана з осмисленням економічної об'єктності, в якій акцентується рухливість і мінливість економічних процесів і явищ, динамічність як визначальна властивість економічної реальності XXI ст. За цих умов підвищується роль такого епістемологічного засобу, що забезпечує успішність наукових досліджень, як рефлексивність. Рефлексія дає змогу виявляти онтологічні структури, які надають можливість по-новому інтегрувати їх в теоретичний простір, створити більш цілісну наукову систему. Рефлексія стає важливою методологічною формою в економічній науці, спрямовуючи думку дослідників на створення принципово нових наукових моделей, які пояснюють соціально-економічну реальність.

Економічне дослідження не просто передбачає, а вимагає дискурсу, суперечки, доведення та ін. Рефлексивність невіддільна від діалогу у науковому співтоваристві. Як підсумок, вибудовується система логічних зв'язків і категорій на основі їх зіставлення з економічною реальністю. Епістемологія тим самим передбачає, що дослідники спираються на певні єдині настанови, які (і це важливо) потужно впливають як на науку, так і в цілому на суспільну свідомість. Економічна наука має нелінійний емерджентний епістемологічний простір, для якого характерні специфічні моделі сприйняття предмета, ціннісні коди економічної культури, етичні й інтелектуальні практики.

У рефлексії реалізуються правила і способи доведення, що націлені на виявлення нових знань. На основі рефлексії виявляються такі базові категорії герменевтики, як розуміння і пояснення. Рефлексія вченого є формою вираження змісту його мислення у сутнісних вимірах. Наука як когнітивна діяльність виявляється при цьому через цілеспрямовану активність учених. Рефлексія і мистецтво аргументації забезпечують розвиток наукового мислення, що спирається на принципи обґрунтованості та доведення.

Епістемологія економічної науки передбачає поєднання методологічних принципів індивідуалізму і холізму. Найбільш виваженим є підхід, коли розглядається модель економічного суб'єкта, який, по-перше, здатний діяти як незалежний, що покладається на свої сили (індивідуалізм), а по-друге, є членом певної групи й організації, соціальної, політичної або культурної спільноти, тобто є членом громадянського суспільства (холізм).

Методологія холізму виходить з того, що дійовими особами економічного розвитку є різного роду метасуб'єкти, яким явно або неявно приписується надіндивідуальна суб'єктність. Такими суб'єктами (з точки зору інституційного підходу) можуть бути організації як ключові агенти інституційних змін [15], або групи (коаліції) згідно з теорією розподільних коаліцій М. Олсона [16]. Забезпечення об'єктивного аналізу метасуб'єктів у межах холістичного підходу передбачає необхідність дезагрегування інститутів і виділення певного проміжного рівня суб'єктності.

Щодо методологічного принципу індивідуалізму, то він заснований на двох фундаментальних моментах: первинності індивідів перед економікою, що передбачає необхідність "починати" з індивіда при поясненні змісту економічних процесів і явищ; екзогенності економіки для індивідів, коли економічні системи є частиною зовнішнього середовища індивідів [17]. Методологічно важливо розуміти, що домінування індивідуалізму, особливо в крайньому вираженні "рафінованого" індивідуалізму неокласики, втіленням якого є "модель робінзонади" (*crusoemodel*), надто спрощує дослідження реальних економічних процесів.

Очевидною є дискусійність проблеми раціональності поведінки індивіда. Як відомо, домінуючою дослідною традицією у неокласичній економічній науці на мікрорівні є аналіз раціональної базової моделі поведінки економічного суб'єкта. Парадигмальна сентенція "Раціональність є основою економічної поведінки" передбачає відповідність з поняттям "економічна людина" ("*homo economicus*"). Основною формою поведінки економічної людини є раціональна поведінка. Хоча дійсна поведінка людини в економіці нерідко відзначається дефіцитом раціональності.

Новим методологічним інструментом рефлексії в економічній науці є нарративний аналіз. Вдалим прикладом використання нарративного аналізу вважається, наприклад, дослідження ідентифікації правил структурування соціальних взаємодій глобального капіталу (Дж. Акерлоф, Р. Шиллер) [18]. Нарративний дискурс є своєрідним фокусом виділення і розгляду досліджуваної проблеми з певної точки зору. Наратив при цьому розглядається як форма особливого тлумачення дійсності, що має відмінність від автентичних первинних смислів. Наративний акцент у процесі рефлексії дає змогу чіткіше ідентифікувати особливості

сприйняття реальності. Як підсумок, розширюються можливості наративу як релевантного інструменту для реалізації завдань дослідження².

У процесі рефлексії зростає епістемологічне значення такої мовної конструкції, як оксюморон (пошук і аналіз парадоксів). Парадокс є епістемологічним засобом руйнування старих схем в економічній науці й оновлення наукового мислення. Оксюморон може забезпечувати належну ефективність дослідження в межах домінантної модальності предмета економічної науки. Метод оксюморона є мовною конструкцією, яка створює умови для поєднання двох протилежних сторін парадоксу. Як приклад, можна навести ідею "лібертаріанського патерналізму", яку одним з перших розробив Р. Талер. До цього патерналізм розглядався лише як мериторний і асиметричний [20].

Епістемологію науки можна розглядати як систему світосприйняття економіки із специфічно організованою мовою (слова, терміни, поняття). Мова економічної науки безпосередньо пов'язана з мовою цифр у формі вартісних оцінок, критеріїв і показників. Професійне "відчуття цифри" надзвичайно важливе для економіста. Аналіз натуральних показників не є характерним для економічної науки.

Проблема міри та вимірювання – одна з основних для будь-якої науки. Жодна інша соціальна наука не має такої об'єктивної міри оцінювання відповідних процесів та явищ, якою є *вартість* для економічної науки. Вартісні оцінки в економіці є малозмінними у часі порівняно, наприклад, із волатильними фінансовими показниками. Відрив фінансових критеріїв від реальної вартості – симптом патології в економіці.

Вартість є первинним, вихідним пунктом економічної науки. Відмова від категорії "вартість", її пряма чи опосередкована підміна іншими поняттями не має об'єктивних засад. На основі вартості відкриваються можливості формалізації економічних категорій, більш повне розкриття їх сутності засобами математичної логіки. Часто з метою маніпулювання теорія вартості ототожнюється з підходами марксистської політичної економії. Хоча категорія вартості насправді використовується в різних економічних концепціях.

Епістемологічні підходи формують певну логіку наукових досліджень, забезпечуючи наявність загальних (незмінних) логічних структур, які й формують парадигмальне "ядро" економічної науки. Кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст. став часом остаточного формування парадигми економічної науки як метафізичної субструктури. В основу цього процесу покладено переосмислення логіки еволюції економічної науки крізь призму постпозитивістської концепції парадигми Т. Куна [21].

² В українській економічній науці з'являються вдалі приклади використання наративного аналізу в науковому дослідженні. Див. наприклад [19, с. 5].

Епістемологія економічної науки XXI ст. передбачає аналіз наукових логічних понять і категорій, який пов'язаний із метафізичним способом мислення вченого. Метафізика традиційно розглядається як теорія і методологія категорій. Позитивістський підхід характеризується антиметафізичною спрямованістю. Проте заперечення метафізичного дискурсу не захищає науку від використання неефективних методологічних побудов. Метафізика може забезпечувати строгі доведення, виходячи з певних апіорних парадигмальних принципів. Згадаємо, що І. Кант оцінював правильний шлях науки як "законосообразне встановлення принципів, виразне визначення понять, випробувану строгість доведень і запобігання сміливих стрибків у висновку"³ [22, с. 38].

У XXI ст. принципово змінюється змістовний бік методології економічної науки [23]. У сучасній науці діалектика не заперечується взагалі, але заперечується її роль у науковій парадигмі. Проведемо аналогію з фізикою – діалектика відповідала онтологічним принципам ньютонівської фізичної картини світу, коли природа розумілась як система тіл (матеріальних корпускул) в абсолютному просторі, де зміна кожного тіла у часі суворо детермінована попереднім станом. Приблизно так само розглядалася й діалектична природа економічного розвитку із пріоритетністю причинно-наслідкових зв'язків, абстрактними схемами економічного простору (локалізації) й часу (лагів), коли економічні детермінанти, координати та імпульси діяльності кожного суб'єкта (домогосподарства, підприємства, держави) могли бути чітко визначені в будь-який заданий момент часу. Однак, як у новітній фізиці, де на перший план вийшла квантово-релятивістська картина світу, так і в економічній науці XXI ст. основне значення набуває синергетична методологія. Центр ваги все більше переноситься на синергетичні принципи і методи отримання наукових знань про новітні економічні процеси й явища.

Нова *синергетична методологія* не відміняє повністю діалектичну методологію, а "накладається" на неї. Елементи діалектики продовжують працювати й в синергетичній методології, хоча й у модифікованому вигляді. Діалектика втрачає домінуючий характер, проте не зникає повністю, утворюючи своєрідну констеляцію із синергетичними елементами.

Розробка та використання синергетичної методології були підготовлені всім попереднім розвитком економічної науки. Роль синергетичної методології зростає тому, що самі синергетичні принципи (емерджентність, дисипативність, гетерогенність тощо) стають основою розвитку сучасних економічних систем. Розвиток у синергетиці означає наявність іманентного потенціалу самоорганізації системи.

³ Усі цитати з іншомовних джерел наводяться у перекладі автора статті.

Синергетична методологія забезпечує розкриття цілісності складних, відкритих і динамічних соціально-економічних систем, механізмів та інститутів їх функціонування, виявлення багатоаспектних типів зв'язків певної системи та їх зведення до єдиної теоретичної картини. Отже, синергетична методологія передбачає врахування принципової невизначеності поведінки економічних систем і елементів, що їх складають, коли система функціонує спонтанно і непередбачувано, що є типовою ситуацією для економіки XXI ст. Дедалі більш важливе значення в реалізації синергетичної методології матиме штучний інтелект, що дозволить значно повніше і глибше оцінити різноманітні аспекти поведінки економічних систем і станів, які це може зумовити.

Методологічними припущеннями синергетичного дослідження економічних систем можна вважати: відкритість (незамкненість) систем, нелінійність економічних трансформацій, імовірнісну неоднозначність цілей розвитку систем, нерівновагу систем (здатність до самоорганізації), незворотність процесів еволюції систем [24]. Важливе епістемологічне місце має системне врахування таких базових атрибутів системи, як: цілісність (єдине ціле), структура (організація, впорядкованість), зв'язки між структурними елементами, мета системи і підсистем, функціонування і розвиток системи, властивості системи, відношення (зв'язки) цієї системи з іншими системами, інформаційний аспект (наявність потоків інформації), зовнішнє середовище.

Економічна наука при аналізі соціально-економічних систем не може не вбирати в себе результати досліджень інших соціальних наук, тобто по суті своїй мати міждисциплінарний (гетерогенний) характер. Особливо важливою є роль синтетичних інтегративних засобів міждисциплінарного дослідження, які забезпечують достатньо високу ефективність реалізації комплексних наукових завдань. Посилення ролі міждисциплінарних комплексних підходів обумовлено зміною природи об'єкта дослідження. Забезпечення цілісного уявлення про економіку передбачає міждисциплінарний аналіз її структурних елементів, виявлення взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними, що дає змогу наблизити економічну науку до вирішення прикладних завдань суспільного розвитку.

Не обійтися без міждисциплінарної методології при дослідженні економічної культури. Економічна культура людини визначається не лише економікою, вона включає цінності й так званого постеконічного світу. У XXI ст. на перший план виходять цінності, пов'язані з новим планетарним світоглядом, гуманітарний спосіб мислення та духовність індивідів.

Економічна культура індивіда пов'язана з двома типами *економічної поведінки*. Перший – це культура індивіда в умовах суспільства споживання, що закономірно призводить до вичерпання економічних ресурсів. Другий – це культура індивіда в умовах постіндустріального

суспільства з його фактично невичерпним ресурсом – знаннями й інтелектом. Постіндустріалізм формує сьогодні матеріальні умови нової системи життєдіяльності людства.

Визначальною цінністю розвитку суспільства у XXI ст. поступово ставатиме гуманізм, усе більш виступаючи важливою умовою забезпечення цілісності соціально-економічного прогресу. Гуманістичні принципи у цих умовах закономірно набувають універсального характеру. Ідеям гуманізму протистоїть логіка соціального дарвінізму з його основоположним принципом: "виживають найсильніші (найбільш пристосовані)". Гострою проблемою у XXI ст. буде переоцінка гуманістичних і культурних цінностей, яка триватиме багато десятиліть.

Щодо економічної культури суспільства, то вона передбачає чітке розуміння шляхів соціально-економічного розвитку країни. Для України це означає розуміння стратегії виходу зі стану консервації відсталого сировинної економіки, переходу до сталого економічного зростання із забезпеченням високих стандартів якості життя населення. Тут йдеться про інклюзивний тип розвитку економіки, кардинальну зміну інституційного устрою України на основі переходу від архаїчної корупційно-олігархічної політико-економічної системи до інклюзивних інститутів сучасного демократичного устрою правової держави.

Щодо мейнстріму сучасної економічної науки, його основою на початку XXI ст. залишається неокласика. Теорії неінституціоналізму і поведінкової економіки докорінно не змінили ситуацію [25]. Концепція неокласики сьогодні є пріоритетною. І це навіть за умови, що методологічні припущення неокласичної концепції досить спрощені, а отже, вони відображають радше суб'єктивні побажання економістів-неокласиків, ніж об'єктивну реальність.

Неокласичний мейнстрім – це, насамперед, теорія ринку і ринкової економіки [26]. Предметна сфера економічних досліджень при цьому формується шляхом сполучення двох реальностей – мікро- та макроекономіки. Ринок є виправданим з соціально-економічної точки зору тому, що він повніше та краще, ніж будь-яка інша економічна форма забезпечує стимули для саморозвитку і саморегулювання без втручання державної влади. Ринкова координація передбачає тут раціональність поведінки суб'єктів ринку як параметричну (попит і пропозиція), так і стратегічну (конкуренція, ціна).

Основними ідеями сучасного неокласичного мейнстріму є індивідуалізм, раціональність, оптимізація, рівновага, саморегулювання й саме вони залишаються базовими та широко використовуються представниками різних сучасних наукових напрямів методологічного індивідуалізму.

У другій половині XX ст. принцип методологічного індивідуалізму оновився на основі ідей "очікувань" індивідів. Так, М. Фрідмен і Е. Фелпс підкреслювали роль "адаптивних очікувань" у моделі поведінки економічних суб'єктів, Р. Лукас і Т. Сарджент – значення

"раціональних (макрораціональних) очікувань" індивіда. Фактично за допомогою теорії раціональних очікувань здійснено спробу підпорядкувати поведінку макроекономічних суб'єктів принципам раціональності, так само як і стосовно мікроекономічної поведінки.

Неокласичні постулати рівноваги і саморегулювання базуються на принципах природної рівноваги та саморегулювання соціально-економічних процесів. Економіка закономірно прагне до рівноваги, яка реалізується на основі еволюційного (саморегульованого) режиму. Синергетична методологія не заперечує принцип рівноваги, але розглядає її принципово по-іншому. Нерівноважний розвиток у цьому випадку підкреслює пріоритетність точки біфуркації, в якій створюються передумови для переходу до нової більш ефективної рівноваги. Рівновага будь-якої системи (як простої, так і складної) формується шляхом постійного виходу з нерівноважного стану. При цьому сама рівновага не є константою, а є динамічним процесом.

На початку XXI ст. фактом є зростання незадоволеності ортодоксальним неокласичним мейнстрімом. Проте й сьогодні неокласична концепція залишається своєрідним стандартом, з яким зіставляється та за яким оцінюється розвиток усіх економічних теорій і напрямів. З часом структура мейнстріму змінюється: одні концепції виходять з нього (наприклад, кейнсіанство), а інші тією чи іншою мірою входять, за умови інтеграції у неокласику (наприклад, неоінституціоналізм, поведінкова економіка). Іншої парадигми економічної науки ще не склалося: відсутній стійкий набір принципів, які б можна порівняти за результативністю й опрацьованістю з неокласичним мейнстрімом.

Розбудова нової парадигми економічної науки вбачається на шляху відходу від неокласичних моделей, забезпечення активного пошуку гетеродоксальних концептуальних схем за межами мейнстріму. Однак чи є сьогодні такі концепції (концептуальні схеми)? Поки що знайти (розробити) концепції, які могли б цілком замінити існуючі неокласичні підходи, не вдасться. Причина в тому, що таких загальновизнаних концепцій і не може бути, поки остаточно не сформується інша нова глобальна економічна система XXI ст. Хоча змістовні моменти нової наукової парадигми, характерні її риси складаються вже сьогодні, і їх необхідно осмислювати і використовувати. У цьому випадку йдеться про парадигмальні зрушення в економічній науці з точки зору розвитку економіки, розширення наукових знань, примноження інтелектуального багатства суспільства.

Парадигмальний контент повинен знаходити відображення в змісті та логіці університетських економічних дисциплін, забезпечуючи тим самим науковість освітніх економічних дисципліни.

У науковій літературі й університетських економічних підручниках сьогодні широко висвітлені ідеї неокласичного мейнстріму. З початку 1990-х років перекладні західні економічні праці, насамперед,

підручники, сформували у середовищі пострадянських економістів досить міцний базис неокласичних поглядів і підходів в університетській освіті.

Якими саме будуть нові підручники з економічної науки у XXI ст.? Варіанти, що можуть розглядатися як імовірні, тут можуть бути досить різноманітні. Можливо, зміст університетських освітніх дисциплін коливатиметься між збереженням неокласики в м'якшій версії, або використанням нових неокласичних теорій, які відображатимуть новітні процеси та явища соціально-економічного розвитку.

Висновки. Наукове знання має чітко визначений епістемологічний статус. Оцінюючи перспективи економічної науки у XXI ст., важливо правильно окреслити ключові моменти логіки новітнього епістемологічного процесу, подальшого розвитку методології дослідження економіки. У цьому плані епістемологія дослідження надає цілісну визначеність предмету економічної науки, а також пояснює зміст і наукову логіку аналізу відповідних трансформацій.

Епістемологія виступає своєрідним інструментарієм отримання нових знань. Формування нових наукових підходів, які б відображали умови переходу економіки на новий рівень розвитку, вимагає звернення до сучасних епістемологічних проблем економічної науки. На початку XXI ст. перед економічною наукою гостро постало завдання освоєння новітніх епістемологічних і методологічних норм, теоретичних стандартів, способів концептуалізації і методів дослідження. Епістемологія пропонує науковцям – представникам економічної науки важливі рефлексії та узагальнення щодо того як отримують, структурують і систематизують наукові знання.

Окреслені у статті підходи надають можливість розкрити характер еволюції епістемології економічної науки та сприяють дослідженню закономірностей її розвитку у XXI ст. Розбіжності сучасного етапу розвитку економічної науки істотно обумовлені суперечливими об'єктивними змінами в економіці.

Проблеми епістемології, які поставлені у статті, визначення основних перспективних шляхів їх вирішення потребують подальших досліджень, розгортання теоретичних дискусій на рівні парадигмальних і концептуальних наукових передбачень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Геєць В. Економічну практику – на наукове підґрунтя. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 3-9.
2. Зверяков М. Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 10-31.
3. Olsen N. (2018). *The Sovereign Consumer: A New Intellectual History of Neoliberalism*. Springer. Palgrave Macmillan. 318 p.

4. Reiss J. (2014). Struggling over the Soul of Economics: Objectivity versus Expertise. C. Martini & M. Boumans (Ed). Experts and Consensus in social science. P. 131-152. Springer International Publishing. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-08551-77>.
5. Тарасевич В. Проблематика істини у світовій економічній науці. *Економіка України*. 2018. № 10. С. 88-100.
6. Уманців Ю. Економічна теорія у новітньому методологічному дискурсі. *Вісник Київ. нац. торг-екон. ун-ту*. 2019. № 2. С. 51-63.
7. Hausman D., M. S. McPherson, D. Satz (2017). Economic Analysis, Moral Philosophy and Public Policy. Cambridge. 418 p.
8. Ponthiere G. (2019-2020). Philosophy and epistemology of the economics. URL: <https://sites.uclouvain.be/archives-portail/cdc2019/en-cours-2019-LECON2061>.
9. Soler L. (2009). An introduction to epistemology. Paris. Ellipses. 335 p.
10. Fevre R. Power as an epistemological obstacle. Walter Eucken's quest for an interest-proof economic science. *The Journal of Economic Methodology*. 2020. Vol. 27. Is. 4. P. 330-350.
11. Філіпенко А. Економічний світ: методологія. *Економічна теорія*. 2017. № 3. С. 5-22.
12. Oxford handbook of philosophy of economics (2009). H. Kincaid and D. Ross (Eds.). New York: Oxford University Press. 688 p.
13. Taleb N. N. (2007). The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable. London: Penguin. 444 p.
14. Popper K. (1969). Science: Conjectures and Refutations. Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge. London: Routledge, P. 33-65.
15. North D. C. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge: Cambridge University Press. 152 p.
16. Olson M. (1982). The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities. Yale University Press. 276 p.
17. Boyer P., Petersen M. (2012). The naturalness of (many) social institutions: Evolved cognition as their foundation. *Journal of Institutional Economics*. Vol. 8. No. 1. P. 1-25.
18. Акерлоф Дж., Шиллер Р. (2011). Spiritus Animalis, или Как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма. М.: Альпина Бизнес Букс. 272 с.
19. Кричевська Т. О. (2020). Логіко-історичний розвиток інституту довіри у грошово-кредитній сфері: автореф. ... д-ра екон. наук. Київ: ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". 44 с.
20. Camerer C., Issacharoff S., Loewenstein G., O'Donoghue T., Rabin M. (2003). Regulation for Conservatives: Behavioral Economics and The Case for "Asymmetric Paternalism". *University of Pennsylvania Law Review*. Vol. 151. No. 1. P. 1211-1254.
21. Kuhn T. (1970). The Structure of Scientific Revolutions. Chicago: University of Chicago Press. 264 p.
22. Кант И. (1999). Критика чистого разума. М.: Наука, 655 с.
23. Boumans M., Davis J. (2010). Economics Methodology: Understanding Economics as a Science. London. Routledge. 209 p.
24. Занг В.-Б. (1999). Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории. М.: Мир. 335 с.

25. Avtonomov V. Avtonomov Y. Four Methodenstreits between Behavioral and mainstream economics. *The Journal of Economic Methodology*. 2019. Vol. 26. № 3. P. 179-194.
26. Syll L. P. (2016). *On the Use and Misuse of Theories and Models in Mainstream Economics*. London: College Publications. 184 p.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2021.

Lagutin V. Epistemology of economics of the twenty first century.

Background. Uptake of new epistemological and methodological norms, theoretical standards, methods of conceptualization is the most pressing issue of economics at the beginning of the twenty first century. Laying of modern epistemological foundations of economics, providing real knowledge about the research subject is a topical problem in these conditions.

The **aim** of the article is to study epistemology as one of the defining modern approaches to the analysis of economics of the twenty first century.

Materials and methods. General and special methods of theoretical analysis as well as synergetic tools of economic methodology are used. We also used system method, scientific abstraction, qualitative structural generalization; logical, historical and interdisciplinary approaches in the article.

Results. The main functional purpose of economic epistemology is to provide favorable methodological conditions for the researchers' activity in the development of science. Economic research should be based on certain epistemological and methodological approaches. The most important are relationship between research fundamentals and applied analysis; consideration of deep socio-economic processes based on the selection of synergetic links; allocation of value as a fundamental category of research; "exit" in the applied field to management problems. Reflection becomes an important methodological form in economics. Economics has a nonlinear emergent epistemological space, which is characterized by specific models of subject perception, value codes of economic culture, ethical and intellectual practices. Neoclassicism is the basis of modern economics mainstream.

Conclusion. Scientific knowledge has a clearly defined epistemological status. Epistemology of the study provides a holistic definition of the subject of economics, and explains the content and scientific logic of relevant transformations analysis. Uptake of new epistemological and methodological norms, theoretical standards, methods of conceptualization and research methods is the most pressing issue of economics at the beginning of the twenty first century.

Keywords: economic epistemology, methodology, economic culture, paradigm, economic categories, value, neoclassicism, mainstream.

REFERENCES

1. Gejec', V. (2018). Ekonomichnu praktyku – na naukove pidg'runtja [Economic practice – on a scientific basis]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10, 3-9 [in Ukrainian].
2. Zvjerkakov, M. (2018). Teoretychna paradygma stalogo rozvytku ta ukrai'ns'ki realii' [Theoretical paradigm of sustainable development and Ukrainian realities]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10, 10-31 [in Ukrainian].
3. Olsen, N. (2018). *The Sovereign Consumer: A New Intellectual History of Neoliberalism*. Springer. Palgrave Macmillan [in English].
4. Reiss, J. (2014). Struggling over the Soul of Economics: Objectivity versus Expertise. C. Martini & M. Boumans (Ed). *Experts and Consensus in social science*. P. 131-152. Springer International Publishing. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/978-3-319-08551-77> [in English].
5. Tarasevych, V. (2018). Problematyka istyny u svitovij ekonomichnij nauci [Problematyca of the truth in the world economic science]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 10, 88-100 [in Ukrainian].

6. Umanciv, Ju. (2019). Ekonomichna teorija u novitn'omu metodologichnomu dyskursi [Economic theory in the latest methodological discourse]. *Visnyk Kyi'v. nac. torg-ekon. un-tu – Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, 2, 51-63 [in Ukrainian].
7. Hausman, D., McPherson, & Satz, D. (2017). *Economic Analysis, Moral Philosophy and Public Policy*. Cambridge [in English].
8. Ponthiere, G. (2019-2020). Philosophy and epistemology of the economics. Retrieved from <https://sites.uclouvain.be/archives-portail/cdc2019/en-cours-2019-LECON2061> [in English].
9. Soler, L. (2009). *An introduction to epistemology*. Paris. Ellipses [in English].
10. Fevre, R. (2020). Power as an epistemological obstacle. Walter Eucken's quest for an interest-proof economic science. *The Journal of Economic Methodology*. (Vol. 27). Is. 4, 330-350 [in English].
11. Filipenko, A. (2017). Ekonomichnyj svit: metodologija [Economic world: methodology]. *Ekonomichna teorija – Economic theory*, 3, 5-22 [in Ukrainian].
12. *Oxford handbook of philosophy of economics* (2009). H. Kincaid and D. Ross (Eds.). New York: Oxford University Press [in English].
13. Taleb, N. N. (2007). *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*. London: Penguin [in English].
14. Popper, K. (1969). *Science: Conjectures and Refutations*. Conjectures and Refutations: The Growth of Scientific Knowledge. London: Routledge [in English].
15. North, D. C. (1990). *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge: Cambridge University Press [in English].
16. Olson, M. (1982). *The Rise and Decline of Nations: Economic Growth, Stagflation and Social Rigidities*. Yale University Press [in English].
17. Boyer, P., & Petersen, M. (2012). The naturalness of (many) social institutions: Evolved cognition as their foundation. *Journal of Institutional Economics*. (Vol. 8), 1, 1-25 [in English].
18. Akerlof, Dzh., & Shiller, R. (2011). *Spiritus Animalis, ili Kak chelovecheskaja psihologija upravljaet jekonomikoj i pochemu jeto vazhno dlja mirovogo kapitalizma* [Spiritus Animalis: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism]. Moscow: Al'pina Biznes Buks [in Russian].
19. Krychevs'ka, T. O. (2020). Logiko-istorychnyj rozvytok instytutu doviry u groshovokredytnij sferi [Logical and historical development of the institution of trust in the monetary sphere]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv: DU "Instytut ekonomiky ta prognozuvannja NAN Ukrai'ny" [in Ukrainian].
20. Camerer, C., Issacharoff, S., Loewenstein, G., O'Donoghue, T., & Rabin, M. (2003). Regulation for Conservatives: Behavioral Economics and The Case for "Asymmetric Paternalism". *University of Pennsylvania Law Review*. (Vol. 151), 1, 1211-1254 [in English].
21. Kuhn, T. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press [in English].
22. Kant, I. (1999). *Kritika chistogo razuma* [Critique of Pure Reason]. Moscow: Nauka [in Russian].
23. Boumans, M., & Davis, J. (2010). *Economics Methodology: Understanding Economics as a Science*. London. Routledge [in English].
24. Zang, V.-B. (1999). *Sinergeticheskaja jekonomika. Vremja i peremeny v nelinejnoj jekonomicheskoy teorii* [Synergetic Economics: Time and Change in Nonlinear Economics]. Moscow: Mir [in Russian].
25. Avtonomov, V., & Avtonomov, Y. (2019). Four Methodenstreits between Behavioral and mainstream economics. *The Journal of Economic Methodology*. (Vol. 26), 3, 179-194 [in English].
26. Syll, L. P. (2016). *On the Use and Misuse of Theories and Models in Mainstream Economics*. London: College Publications [in English].